

Ryčlová, Ivana

Cyklus života a díla V. Jerofejeva

In: Ryčlová, Ivana. *Bílý tanec : tragédie Valpuržina noc, aneb, Komtureovy kroky Venedikta Jerofejeva v kontextu ruské dramatiky postmoderního období*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 2001, pp. [27]-46

ISBN 8021025700

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123171>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. Cyklus života a díla V. Jerofejeva

„...Je třeba stále býti opilý. V tom je vše: ta jediná otázka. Abyste necítili strašlivého břemene času, jež drtí vaše ramena a ohýbá vás k zemi: je třeba opijeti se bez dechu...“

Jiří Karásek ze Lvovic

II. 1. V. Jerofejev jako mytický fenomén ruské literatury závěru sovětského období

Jelikož jsem jako určující metodu literárněvědného bádání při své práci zvolila hermeneutický přístup, pokusím se v následující kapitole o nesnadný úkol: načrtnout co možná nejplastičtější obraz osobnosti V. Jerofejeva.

Když roku 1976 vyšel v Německu *Encyklopedický slovník ruské literatury od r. 1917*, bylo to svého času pravděpodobně jediné dílo sumarizující poznatky o ruské literatuře 20. století, z něhož bylo možné čerpat potřebné informace. Údaje, jež autor slovníku Wolfgang Kasack poskytoval, však byly jen velmi přibližné. Kasack upozorňoval čtenáře slovníku, že je téměř nemožné získat o Venediktu Jerofejevovi biografické údaje. Ve svém slovníkovém hesle používal např. následující formulace: „Jerofejev očividně nějakou dobu studoval na katedře historie Moskevské státní univerzity a na Pedagogickém institutu ve Vladimiru; říká se, že umí latinsky a má rád hudbu; podle dostupných informací se velmi brzy stal alkoholikem...“ Případný čtenář z textu jasně cítil autorovy pochybnosti o pravdivosti uváděných informací. Taková byla tedy situace před deseti lety.

Stav v českém prostředí byl obdobný. Když jsem v r. 1991 pátrala po ruském textu tragédie *Valpuržina noc aneb Komturovy kroky*, dozvídala jsem se, že autor jménem Venedikt Jerofejev neexistuje. Nebyl uveden ani ve *Slovníku světových spisovatelů*³⁹, ani ve jmenném katalogu Slovanské knihovny v Praze.

Drama se mi podařilo nakonec získat jen souhrou šťastných okolností. Jedním z pracovníků Slovanské knihovny byl v té době i pan Dmitrij Běloševský, který mi ochotně zapůjčil ze své soukromé knihovny ruský text - první oficiální vydání - Jerofejevovy tragédie *Valpuržina noc aneb Komturovy kroky* (Moskva, 1990).

V současné době jsme na tom (co do množství přístupného materiálu o Venediktu Jerofejevovi) nesrovnatelně lépe. Díky změně společensko-politického klimatu v Rusku máme k dispozici vzpomínky jeho nejbližších, přátel, známých a literárních kritiků, jež byly po Jerofejevově smrti publikovány. V roce 1995 vyšel v Rusku poprvé knižně kompletní soubor Jerofejevova literárního

odkazu, obsahující hned několik pohledů na jeho život. Přes uvedené skutečnosti není snadné napsat životopis autora, jenž měl velmi zvláštní vztah k tomu, co by měl o něm okolní svět znát. Jerofejev, jak známo, miloval mystifikaci a jeho „drobné korekce“ se týkaly nejen díla, ale i vlastní biografie. Dalším faktorem, jenž nám autorův život zamlžuje, je to, že se Venedikt Jerofejev (1938 - 1990), autor poemy *Moskva - Petušky*, po své předčasné smrti stává v očích velkého množství svých příznivců legendou, mýtem.

Ruská literatura a kultura je na mýty bohatá, přičemž mytický význam spisovatele nemusí vždy odpovídat ocenění jeho tvorby. Existuje mýtus o Jeseninovi, existuje mýtus o Vysockém, existují další, méně známé, avšak typově velmi blízké mýty, např. o Jurii Olešovi a jeho alkoholismu.

Jakých podmínek je zapotřebí k tomu, aby se spisovatel stal po své smrti legendou, mýtem? Především je třeba, aby splynul s některou ze svých, nejlépe lyrických postav. V tomto smyslu Veněčka poemě *Moskva - Petušky* a Veněčka reálný splývají v jedno. Zároveň je nutno, aby spisovatel nestačil odhalit sebe sama ve své tvorbě beze zbytku, aby po jeho odchodu zůstal dostatek prostoru pro lidovou fantazii, která by pak mohla uchopit a dále rozvinout to, co on sám o sobě nestačil či nechtěl vyjavit. Kdyby Jerofejev napsal čtyřicet svazků kompletních děl, a ne jednu útlou knížečku, lidová fantazie by utonula v těchto svazcích a nezačala by si takto biografii dotvářet; vše, co je nutné a potřebné vědět o jednom člověku, by totiž stačil spisovatel o sobě říci sám. Vzniku mýtu o Lvovi Nikolajeviči Tolstém brání devadesát svazků díla s dochovanými rukopisy a variantami, protože mýtus se rodí pouze v případech, kdy fakta neexistují, vzájemně si protirečí či jsou záměrně zamlžována. Je-li postaven tvář v tvář množství materiálů, odvrátí se a navždy umlká.

Nejlepším začátkem pro vznik mýtu je předčasný spisovatelův konec, kdy ještě dále žijí svědkové jeho života a tvorby - tak dlouho, že sama jejich paměť stačí zestárnout, stát se minulostí a posléze legendou. To, co zůstalo v člověku nevyřešeno, všechny jeho náhle přefaté rozpory, to vše nyní vyřeší mýtus. Téměř všechny ruské literární mýty – od Puškina po Vysockého – jsou o lidech, kteří odešli, aniž by domilovali, „dokouřili svoji poslední cigaretu“. To napsal jeden z básníků válečné generace o svých předčasně zemřelých vrstevnících. Mimochodem, která ruská generace

nebyla válečnou? Bojovalo se proti samoděržaví i nevolnictví, proti rolníkům i inteligenci, proti aristokracii i měšťáctví, proti literatuře i víře, proti společnosti i proti sobě navzájem. Každá generace měla svůj boj, své oběti, a tedy i své mýty, mýty o těch, kdož nedožili svůj život do konce: Puškin, Lermontov, Nadson, Blok, Gumiljov, Jesenin, Majakovskij, Vysockij... Velcí básníci jsou totiž poetičtí nejen svými verši, ale též svým osudem, osudem zpřetrhaným jako struna při kruté romanci.

Spisovatel se stává mýtem, protože nedožil, nedomiloval, neřekl vše, co chtěl... Odešel. Své tajemství si vzal s sebou a my ho musíme zachovat i luštit. Proto existuje společně s Puškinem i mýtus o Puškinovi: to puškinovské, co nebylo skutečně, co se nestačilo odehrát během jednoho života, se realizuje v celé následující ruské kultuře, realizuje se s Lermontovem i Dostojevským, s Achmatovou i Nabokovem. To, co se nestačilo rozvinout, se zhušťuje ve věčný praobraz.

V kultuře lze rozlišit dvě roviny: reálnou a pravděpodobnou. Co se realizovalo, stává se dějinami kultury. Co se nerealizovalo, nicméně se nějakým způsobem projevilo, stává se mýtem. Těžko lze říci, čeho je v kultuře více a co je pro ni důležitější. V ruské kultuře, při veškerém významu její historie, je podíl mýtů značný. Mýtus je odměnou za nedožití...

Kritériem samozřejmě není fyzické stáří. Padesát dva Jerofejevových let by jinému spisovateli stačilo k vytvoření monumentálního souboru díla včetně korespondence a kritických komentářů. Ale Jerofejev o to neusiloval a ani nechtěl, nemohl vytvořit více, jelikož celoživotně systematicky prováděl vědomou sebedestrukci. Ničil sebe jako autora - což našlo výraz v obrazových podobách umírajícího hrdiny (viz *Moskva - Petušky*, *Valpuržina noc aneb Komtureovy kroky*). Ničil sebe jako člověka a v sobě i literární postavu - a to se odráželo v umírajícím autorovi. Poemu o sobě (tím mám na mysli poemu *Moskva - Petušky*) ukončil slovy: „Vrazili mi šídlo rovnou do krku... [...] A od těch dob jsem nepřišel nikdy k sobě a nikdy nepřijdu.“⁴⁰

M. Foucault píše ve svém diskursu o literatuře: „Dílo, jehož úkolem bylo přivodit nesmrtelnost, obdrželo právo zabíjet svého autora, stát se jeho vrahem. Podívejte se na Flouberta, Prousta a Kafku.“⁴¹ Domnívám se, že k takovým autorům patří i Venedikt Jerofejev.

Fenoménem provázanosti osudu spisovatele s osudem jeho tvorby, fenoménem *vnitřní formy*⁴² díla

v genologicko-hermeneutické reflexi literárního jevu se na poli českého literárněvědného bádání zabývá např. M. Mikulášek, jenž v daném kontextu soudí: „Umělecké dílo jako duchovní organismus, emanující z hlubinných, začasné mučivých prožitků citové fantazie svého tvůrce, se stává doslova jeho *osudem*.“⁴³ Výše uvedený jev lze vystopovat i v literárním odkaze Venedikta Jerofejeva.

Náš autor prožil sice po konci hrdiny poemy *Moskva - Petušky* na světě ještě dvacet let, ale k plnému tvůrčímu vědomí (viz výše uvedený citát ze závěru díla) už nikdy nepřišel. Tu a tam v něm sice ještě vzplanula jiskérka tvůrčí aktivity, pokaždé však brzy uhasla. Posledním odstavcem poemy jako by zabil hrdinu i sebe. To, co po Veňovi zůstalo, poema, drama, esej - vše v jediném exempláři, se ukázalo jako dostatečný důvod k tomu, aby vznikl mýtus o Jerofejevovi. Spíše než autorem svých děl zůstává Jerofejev jejich hrdinou, o němž bylo řečeno dosti na to, aby vzbudil zájem čtenářů i literárních kritiků, ale nedosti na to, aby jej zcela nasýtil. Jerofejev toho o sobě stačil říci přesně tolik, aby navždy zůstal nedopovězeným, zahaleným tajemstvím; což je jeden z rysů duše romantismu.

K obrazu Veněčky, vytvořenému samotným Jerofejevem, se přidružují obrazy vytvářené jeho blízkými a přáteli, jež se pak samy ocitají v zorném poli mýtu. Čím je Veněčka tak jedinečná, že se mýtus o něm stává nedílnou součástí literární historie a zaujímá v ní, dalo by se říci, své samostatné místo? Pokusme se proniknout do mýtu o Venediktu Jerofejevovi, poodhalit jeho tajemství, zjistit, jakými existenciálními i literárními substancemi je vlastně tvořen.

Z podstaty mýtu vyplývá, že před námi stojí hrdina: vysoký, urostlý, který doslova učaroval všem ženám. A on dovolil, aby se před ním skláněly, „obklopoval se kněžkami, které zasypávaly jeho lože květy“.⁴⁴ Další jeho vlastností bylo, že „pil, ale nestával se opilým“; ⁴⁵ ze všech potyček s jinými zkušenými pijáky vycházel jako vítěz. Lidie Ljubčiková v rozhovoru pro časopis *Těatr* v této souvislosti velmi výstižně poznamenala: „Všichni se válejí pod stolem, nevědí o sobě, ale on má pohled jasný, čistý jako sklo.“⁴⁶ Ačkoli vypil nesrovnatelně více než všichni ostatní, nikdy na něm nebylo ani stopy po bujarém veselí. Tím připomínal člověka střízlivého, avšak střízlivého z opačné strany alkoholového řetězce: tichého, smutného, pokorného.

V předmluvě k prvnímu oficiálnímu ruskému vydání kompletního Jerofejevova díla píše Michail Epstein o jeho svérázné dialektice střízlivosti a opilosti, v níž všechny hodnoty dostávaly nový rozměr. Proniknutí do jejích jednotlivých stadií, jimiž byly pití (выпивка), střízlivění (протрезвление) a kocovina (похмелье), „vedlo neúprosně od hrdosti k pokoře“.⁴⁷

Pití je způsob, jak pokořit střízlivého, jenž stojí pevně na nohou, hovoří srozumitelně a chová se tak, jako by zcela vládl svým tělem i duší. Dáme-li takovému člověku napít, zbavíme jej jeho privilegia - střízlivosti. Nyní se cítí lehce a jistě především proto, že sám sebou nevládne.

Pak následuje střízlivění, jež provázeno škytavkou, pokořuje opilého, a tak skrze muka studu začíná třetí, nejvyšší stadium velké syntézy - kocovina. Hořká, tesklivá a moudrá zároveň. Člověk v nejvyšším stadiu syntézy nedělá totiž nic jiného, než vzdychá a vzdychá. V tomto stavu maximální pokory pohrdá sám sebou a z toho důvodu svému bližnímu vše odpouští. Takový člověk nikomu neublíží, naopak jemu, jako dítěti, může ublížit každý.

Venedikt Jerofejev byl člověk nesmírně plachý, citlivý, velmi taktní a neuvěřitelně, dalo by se říci až starosvětsky, zdvořilý. Všichni jeho přátelé ve svých vzpomínkách shodně hovoří o zvláštní jemnosti, delikátnosti, která prostupovala celou jeho osobností. Charakteristické pro něj byly dvě věci: za žádných okolností, ani v tom nejparnějších létě, nesvlékal své vetché sáčko, a třebaže neustále trpěl hladem, nikdy nejedl hltavě. Byl-li náhodou pozván na návštěvu, Veněčka nabízené pohoštění vždy zdvořile odmítal.

Jerofejevovou oblíbenou činností byla systematizace. Neustále něco uspořádával, sbíral, třídil. Jeho největší vášní bylo sestavování antologií. Z desítek zápisníků a deníků, obsahujících ohromné množství citátů, poznámek a dojmů z četby knih, které se dochovaly, je zřejmé, že se Jerofejev pokoušel sestavit antologii světové poezie. Podle svědectví I. Avdijeva napsal pro svého malého syna také učebnice historie, zeměpisu, literatury a mnoho dalšího, ale to vše bohužel nenávratně zmizelo někde u Petušků. Kromě toho je nám známo, že Jerofejev chtěl vytvořit *Kalendář ruských básníků* (na každý den měla připadnout jedna báseň). Mimochodem, tento kalendářní princip uspořádávání informací byl podle O. Sedakové jeho oblíbeným. Každé léto například sbíral houby (byla to jeho

vášeň) a svoji „denní produkci“ svědomitě zapisoval podle počtu jednotlivých druhů. Tuto statistiku si vedl každý rok a získané údaje pečlivě srovnával.⁴⁸

Tak jako byl obdivuhodný Jerofejevův smysl pro systematické uspořádávání informací, byla obdivuhodná jeho paměť. Svědkové shodně potvrzují, že Veňa celý svůj život usilovně četl a přečtené knihy, ať se týkaly čehokoli, od poezie přes krásnou literaturu po historii či filozofii, si pamatoval natolik, že z nich i po letech dokázal citovat dlouhé pasáže. Akademik Alexandr Leontovič, člověk, jehož prostřednictvím Jerofejev pronikal do tajů vážné hudby, v souvislosti s Veňovými mimořádnými schopnostmi v rozhovoru pro časopis *Těatr* poznamenal: „...Hudební paměť měl stejně vynikající jako běžnou. Měl vůbec mimořádný talent, myslím si však, že Veňa z něj využíval nanejvýš jedno procento.“⁴⁹

Jerofejev byl člověk erudovaný, s neuvěřitelným přehledem ve všech oblastech lidského vědění. Touha po pronikání do tajů dosud nepoznaného, po objevování nových obzorů, jej provázela celý život.

Na druhé straně však vidíme osudový kontrapunkt jeho bytí - nouzi a labilitu, vyloučení ze všech univerzit, kde pokaždé tak skvěle začínal, pomocné dělnické práce při kopání kanalizace a kladení elektrických kabelů, život bez stálého domova, neschopnost čehokoli v životě dosáhnout, nezřízené pití, absenci spodního prádla, ztracení rukopisů svých děl, rakovinu hrtanu. A tvůrčí katagenezi: poema, jež byla původně napsána jen pro pobavení úzkého okruhu přátel, zůstala jeho labutí písní.

Jen na základě několika výše zmíněných protikladných skutečností si lze učinit představu o více než rozporuplnosti osobnosti Venedikta Jerofejeva. Samotný talent a schopnosti, bytí by byly jakkoli výjimečné, bývají, nesnoubí-li se s vůlí směřující k určitému cíli, svým nositelem bohužel nezdědka ničeny.

Na začátku této podkapitoly jsem se zmínila o tom, že Jerofejev prováděl celý svůj život vědomou sebedestrukci. Uvedený způsob života v sobě obsahoval jeden pozitivní aspekt: uvolňoval kreativitu autorovy mysli. Alkohol představoval pro Jerofejeva modus bytí, odkrýval mu cestu do jiného rozměru, tj. byl pro něho svébytnou „iniciací“.

• • • • •

Tuto více méně polemickou pasáž jsem zařadila do své práce proto, abych naznačila, že ačkoli se při rekonstruování Jerofejevovy biografie budu snažit o co nejobjektivnější přístup, může se stát, že ne vždy se mi to podaří. Pramenem informací bude totiž ponejvíce lidská paměť, jejíž přirozenou vlastností je, že to špatné, co bylo, z ní čas vytěsňuje.

II. 2. Život V. Jerofejeva (1938 - 1990) jako východisko a zdroj autorovy tvorby

Venedikt Vasiljevič Jerofejev se narodil 24. 10. 1938 za polárním kruhem, na Kolském poloostrově ve městě Kirovsk v Murmanské oblasti. Rodiče pocházeli z Povolží, z Uljanovské oblasti, a na Kolský poloostrov se přestěhovali, když jim v Povolží začala hrozit smrt hladem. Otec byl zaměstnán u dráhy, matka se starala o domácnost.

Jerofejev se narodil jako nejmladší z pěti sourozenců a byl miláčkem rodiny: tichý, plachý, astenický chlapeček. Dokonce i jinak velmi přísná matka byla k němu shovívavá a vlídně ho nazývala Veněčkou. O Jerofejevově komplikovaném vztahu k matce toho bylo napsáno mnoho, málokdo si však uvědomuje, jak nesmírný vliv na něj v dětství matka měla. Patrně to byla právě ona, po níž zdědil mimořádný intelekt i talent a v neposlední řadě také lásku ke čtení, jež ho provázela celým životem. Jerofejevova sestra Nina ve svých vzpomínkách uvádí: „Veněčka byl výjimečný už jako dítě: nevěděli jsme, kdy se naučil číst, nikdo se s ním speciálně neučil... Byl zdrženlivý, pohroužený do svých myšlenek, měl vynikající paměť. Povím vám jednu epizodu. Nelze říci, že bychom měli doma mnoho knih, proto jsme četli všechno, co nám přišlo pod ruku; měli jsme takový maličký trhací kalendář... Ještě než šel do školy, znal Veněčka celý kalendář – všech 365 dní – nazpaměť. Řeknete mu například: 31. července – on odpovídá: pátek, východ a západ slunce, délku dne, svátky a vše, co je napsáno na druhé straně. Tak fenomenální měl paměť.“⁵⁰

Otec Jerofejevovy matky, Andrej Prokofjev Guščin, byl zpěvákem žalmů a jeho nádherný baryton přitahoval věřící z širokého okolí. Zde má pravděpodobně své kořeny Jerofejevův podmanivě zabarvený hlas, který patřil neoddělitelně k jeho osobnosti, jehož ztráta v důsledku

choroby byla pro něj i jeho blízké tak bolestná. Když Guščin zemřel, ještě poměrně mladý, zůstalo po něm pět dcer. Péči o sirotky na sebe vzala rodina pravoslavného kněze Vladimira Ivanoviče Archangelského, která byla jádrem vzdělanosti celé vesnice. V domě Archangelských byla obrovská knihovna, odebíraly se časopisy, a to vše bylo volně k dispozici. Přestože se Jerofejevovy matce podařilo dokončit pouze tři třídy církevní školy, její znalosti literatury, historie a filozofie byly obdivuhodné. Navíc, jak se dozvídáme ze vzpomínek Tamary Guščinové,⁵¹ Jerofejevovy nejstarší sestry, byla matka znamenitou vyprávěčkou a děti znaly ruskou historii více od ní nežli ze školních učebnic.

Po válce byl v roce 1946 Jerofejevův otec zatčen a poslán do pracovního tábora, odkud se vrátil s podlomeným zdravím v roce 1954.⁵² Pro rodinu Jerofejevových to znamenalo velmi těžké období. Matka jako žena „nepřítele lidu“ nemohla najít nikde práci. Proto se rozhodla odejít od rodiny, správně předpokládajíc, že stát se o děti postará. Jerofejevova sestra Nina ve svých vzpomínkách sice uvádí, že věděla, kde se matka skrývá (bylo to v Moskvě u její sestry), ale nesměla tuto skutečnost nikomu prozradit. Tak se stalo, že Veňu i jeho bratra Borise odvezli do dětského domova. Když byl otec propuštěn z pracovního tábora, matka se k rodině vrátila a s ní se vrátili domů i synové Veňa s Borisem.

Po ukončení desetileté školní docházky (v roce 1955) byl sedmnáctiletý Venedikt přijat na Moskevskou státní univerzitu (obor ruský jazyk a literatura). Jeho studium však nemělo dlouhého trvání: ve druhém ročníku (tj. v roce 1957) musel univerzitu opustit. Odchodem z univerzity nejvíce zarmoutil matku, která doufala, že její nejmladší syn uskuteční ve svém životě to, co nebylo umožněno jí.

Budeme-li pátrat po důvodech Jerofejevova vyloučení z univerzity, zjistíme, že na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Jurij Ajchenvald ve své stati *Hrozná věc o Venediktu Jerofejevovi*⁵³ píše, že Veňa byl vyloučen z filologické fakulty proto, že přestal navštěvovat hodiny vojenské přípravy.

Akademik Vladimir Muravjov, Jerofejevův nejbližší přítel, se však k jeho nedobrovolnému

odchodu z univerzity vyjadřuje mnohem prozaičtěji: „...Co se týče Jerofejevova vyloučení z univerzity, budu muset rozbořit legendu o jeho pronásledování – vyhodili ho proto, že odmítal cokoli dělat, kamkoliv chodit a tak dále. [...] Občas mu imponovala role mučedníka. Nikdo ho nechtěl vyloučit, snažili se ze všech sil, aby zůstal, první semestr ukončil se samými výbornými, bylo zřejmé, že je rozený filolog...“⁵⁴ Jerofejev nebyl vyloučen ani poté, co místo odpovědi na otázku, kdy se konečně dostaví ke zkoušce, štouchl (s nepříliš zdvořilým komentářem) jednoho z akademických funkcionářů prstem do břicha. Situace se stávala bezvýchodnou - v zimním semestru druhého ročníku (tj. v roce 1957) Jerofejeva ze školy vyloučili. V té době už psal podle svých vlastních slov *Psychopatovy zápisky* («*Žanucku ncuxonama*») a nenahlížel na vzniknuvší situaci příliš tragicky. *Psychopatovy zápisky*, tvořené pěti sešity Jerofejevových poznámek, jsou v současné době uloženy u Vladimira Muravjova a jako celek jsou nepublikovatelné. Nejen proto, že Jerofejev z nich v průběhu let vytrhal prakticky všechny listy, na nichž odhaloval své nitro, ale zejména z toho důvodu, že *Psychopatovy zápisky* jsou autorovou experimentální prózou. Na jedné straně je lze považovat za lyrický deník sedmnácti- osmnáctiletého chlapce, na druhé straně sloužily Jerofejevovi k třibení a hledání vlastního stylu (obsahují parodie, etudy a další literární útvary, jež s deníkovými výpověďmi zjevně nesouvisejí).

V červnu 1961 byl Jerofejev přijat na Vladimírský pedagogický institut Lebeděva-Poljanského. Místo původně plánovaného dálkového studia mu bylo nabídnuto studium denní a dostalo se mu čestného stipendia Lebeděva-Poljanského. Toto stipendium se nově přijatým studentům udělovalo jen výjimečně. Pro Veňu, který v té době pracoval jako nakládač v cementárně, to byla velká šance, nicméně ani tentokrát neměla jeho studia dlouhého trvání. Již ve druhém semestru byl vykázán nejen z Vladimírského pedagogického institutu, ale i z města jako takového. Důvodů, které k Veňově nucenému odchodu z pedagogického institutu vedly, je hned několik. Podle Olgy Sedakové⁵⁵ to bylo několik výsměšných sonetů věnovaných Zoje Kosmoděmjanské, plynoucích z Jerofejevovy averze vůči hrdinům a hrdinským činům vůbec. Jiné prameny uvádějí jako příčinu skutečnost, že v Jerofejevově nočním stolku byla komsomolskými funkcionáři objevena bible, kniha jeho duši tolik

potřebná, kterou znal nazpamět, z níž čerpal sílu a bez které nedokázal žít. Oficiálně byly důvody Veňova vyloučení formulovány jako „morální, mravní a ideový rozklad studentů“.⁵⁶

Domnívám se, že i tentokrát, podobně jako v předchozím případě, se skutečné důvody vedoucí k Jerofejevově vyloučení z pedagogického institutu ztrácejí kdesi v mlhovině Veňovy mystifikace a alkoholových výparů. Lidie Ljubčiková ve svých vzpomínkách v souvislosti s jeho vladimírským obdobím totiž podotýká, že už v té době Veňa pil. Pil nepochybně velmi mnoho, neboť způsob jeho pití nazývá „homérským“⁵⁷ a hovoří o jeho alkoholových potyčkách, z nichž pokaždé vycházel jako vítěz.

Počátkem šedesátých let píše Jerofejev také články o severských spisovatelích (jeden o Hamsunovi, jeden o Bjørnsonovi, dva o pozdních Ibsenových dramatech). Všechny byly redakcí časopisu *Vědecké zprávy Vladimírského státního pedagogického institutu* («Ученые записки ВПИИ») odmítnuty, jelikož byly po stránce metodologické shledány nevyhovujícími.

Po vyloučení z Vladimírského pedagogického institutu vystřídal Jerofejev mnoho manuálních profesí: byl výkupčím lahví v obchodě s lihovinami, pomocným dělníkem na stavbě moskevských Čeremušek, topičem ve Vladimíru, vrtačem v partě ukrajinských geologů, a dokonce orechovo-zujevským milicionářem.

Během těchto útěků od Skutečnosti,⁵⁸ tak totiž svůj neuspořádaný život nazýval, stačil v roce 1962 napsat dílo, které má vzhledem k situaci, v níž se nacházel, paradoxní název *Dobrá zpráva* («Благая весть»). Tento text - uvádí se v autografičických informacích Jurije Ajchenvalda - moskevští specialisté zhodnotili jako zdravý pokus o vytvoření Evangelia ruského existencialismu a jako „Nietzscheho obráceného vzhůru nohama“.⁵⁹

Ačkoli většina profesí, jež Jerofejev kdy vykonával, byla intelektuální práci více než vzdálená, nelze říci, že by Skutečnost přinášela Jerofejevovi v této oblasti nedostatek tvůrčího materiálu.

Vladimir Muravjov se ve svých vzpomínkách zmiňuje o Jerofejevově „vskutku ofřesné“⁶⁰ *Antologii básní dělnické ubytovny* («Антология стихов рабочего общежития»), kterou sestavil z veršů svých spolubydlících z ubikace, když pracoval jako nakládač u Krasnoj Presni. V této souvislosti

hovoří Muravjov o Jerofejevovi jako o charismatické osobnosti, jejíž fluidum se mimo jiné projevovalo schopností „nakazit všechny skutečně nefalšovaným, opravdovým vnitřním zájmem o literaturu“. ⁶¹

K dokreslení obrazu Veni, stylizujícího se do štvance tvrdé Skutečnosti, je nutno podotknout, že si Jerofejev celoživotně nemohl stěžovat na nedostatek dámské přízně. Po této stránce mělo pro něj osudový význam období, jež jsem pro zjednodušení výše nazvala vladimírským. Jednou z dívek, kterou na Vladimírském pedagogickém institutu okouznil, byla Valja Zimakova. Ta se do Veni zamilovala více než všechny ostatní a stala se jeho první ženou. Po absolvování pedagogického institutu se Valja vrátila domů, do Myšlina, zapadlé vsí nedaleko Petušků, kde učila německý jazyk. Jerofejev, který v té době pracoval v Moskvě jako pomocný dělník, do Myšlina ve dnech volna dojížděl. Valja, pijící původně proto, že to patřilo k dobrému zvyku všech, kteří usilovali o Veňovu přízeň, bohužel brzo propadla alkoholu naplno. Nicméně ještě předtím, 3. ledna roku 1966, se jí narodil syn, který dostal jméno po otci – Venedikt. ⁶² Jerofejev ho nesmírně miloval a neustále mu vozil nějaké dárky, jak to popisuje v poemě *Moskva - Petušky*.

Vraťme se ale zpátky k letům šedesátým. Nelze říci, že by byla pro mladého autora málo dynamická. Přecházel z jedné univerzity na druhou, a jelikož neměl kde bydlet, toužil stát se věčným studentem. Když však všechny jeho pokusy o věčné studium ztroskotaly, putoval z kraje do kraje, z města do města a dělal stále jedno a totéž: deset let kladl kabely jako pomocný dělník u telekomunikací. Při kabelážních pracích Šeremeťjevo - Lobňa napsal za necelé dva měsíce (12. 1. - 6. 3. 1970) poemu *Moskva - Petušky*, dílo, které ho později tolik proslavilo.

Jerofejevova sestra Nina Frolová říká, že jí zpočátku činilo velké problémy chápat poemu jako umělecké dílo: „Četla jsem poemu jako deník, kde jsou mi známá všechna jména.“ ⁶³ Dále vzpomíná, že k sešitku, který obsahoval rukopis poemu, se váže mnoho úsměvných historek. Jerofejev s Tichonovem, jedním z jeho nerozlučných „bratrů v pití“, jej chodívali s oblibou prodávat. Sešitek vždycky někomu prodali, nejčastěji nějakému začínajícímu literátovi nebo sběrateli, peníze společně propili a pak se k dotyčnému vrátili a přesvědčili ho, že to, co provedl, je velmi smutné a ošklivé, že

se nesluší vydělávat takovým způsobem na nuzném postavení svého kolegy. Poemu dostali zpátky. Když vystřízlivěli, vzali sešitek, odešli do jiného bufetu a celý cyklus se opakoval...

Hrdina poemy - od nynějška nesmrtelný Veněčka - se od Venedikta Jerofejeva nelišil víc než Nikolaj Ostrovskij od Pavky Korčagina. I chlapeček v poemě *Moskva – Petušky* je skutečný Jerofejevův syn, jak shodně potvrzují všichni, kteří byli reálným předobrazem literárních postav poemy. Ženou, k níž Veněčka jede, však není Jerofejevova manželka Valja, nýbrž jistá Julie, proto také písmeno „ju“ ve finále poemy: „Vrazili mi šídlo rovnou do krku... Nevěděl jsem, že je na světě taková bolest. Zkroutil jsem se utrpením, v očích se mi rozplesklo a zachvělo husté červené písmeno ju. A od těch dob jsem nepřišel k sobě a nikdy nepřijdu.“⁶⁴

Julie Runová, velmi noblesní a vzdělaná dáma, později doktorka a kandidátka přírodních věd, byla jednou z mnoha žen, které prošly Jerofejevovým životem. Ještě jako se studentkou biologie se s ní seznámil ve Vladimírském pedagogickém institutu. Nějakou dobu u ní žil. Ona o něj pečovala a snažila se jej přivést ke kultivovanějšímu způsobu života. Na určitý čas Veňa skutečně přestal pít, pyšnil se Juliiným bytem, lednicí a trepkami, které nosil neustále s sebou. Po rozchodu s Julií byly trepky to jediné, co mu ze vztahu zbylo.

Julie Ljubčiková (manželé Ljubčikovi ve svém bytě svého času poskytovali – ostatně jako všichni jeho přátelé – Jerofejevovi azyl) v této souvislosti vzpomíná: „.... Jednou k nám přijel a v ruce nesl aktovku. Vždycky měl jenom takové ošuntělé kufříky, a naráz - nádherná diplomatka a z ní vyndává překrásné trepky - měkkoučké, hnědé...“⁶⁵ Trepy pak sloužily jako „barometr“ Veňova citového rozpoložení. Vyndal-li trepky, všichni věděli, že má v Puščině průšvih (v Puščině bydlela Julie). Pokud průšvih neměl, trepky se neobjevovaly. Měl-li průšvih v Myšlině (zde bydlela jeho žena Valja, která samozřejmě žárčila), odjížděl už z Myšlina s trepkami.

Jerofejevovo citové dilema skončilo rozchodem s Julií poté, co málem zemřel na těžkou otravu lihem, který jako odborná bioložka používala k uchovávání preparátů. Definitivně se však Jerofejev s Julií nerozešel nikdy. Vnitřní vztah k ní v něm zůstal po celý život. Když měl být Jerofejev poprvé operován, jednalo se o odstranění zhoubného nádoru na hlasívkách, požádal svoji sestru, aby

zatelefonovala Julii. Tak se stalo, že jednu noc bděla na pooperačním pokoji jeho druhá žena Galja, další noc Julie.⁶⁶

V roce 1972 Jerofejev dokončil román *Dmitrij Šostakovič* («Дмитрий Шостакович»); rukopis spolu se dvěma lahvemi vermutu zapomněl v bufetu, když si odskočil ven připít s kamarády. Jerofejevovi už se nikdy nepodařilo román rekonstruovat.

K témuž roku nebo k roku 1973 (zde se prameny rozcházejí: mezi tragédií Valpuržina noc aneb Komturovy kroky a esejem Vasilij Rozanov očima excentrika má být třináct let) se vztahuje esej *Vasilij Rozanov očima excentrika* («Василий Розанов глазами эксцентрика»), který byl napsán na objednávku. Názory na literární kvalitu zmíněného textu se rozcházejí. „Není to ani esej, ani o Rozanovovi,“⁶⁷ míní např. Vladimir Muravjov, který zpochybňuje i jeho literární hodnotu. Přes všechny uvedené skutečnosti se domnívám, že odmítavé stanovisko k esejí *Vasilij Rozanov očima excentrika* není zcela na místě. Odkazy na světonázorový systém tohoto ruského myslitele první čtvrtiny 20. století tvoří jednu z významových vrstev tragédie *Valpuržina noc aneb Komturovy kroky*.

Okolnosti, za nichž stať vznikla, jsou popisovány následovně: „...Co se týče práce na Rozanovovi, je nutno si uvědomit, že Jerofejev skutečně neměl kde žít. Velmi humorně a výstižně vyprávěl, jak mu navrhli: Dáme ti na dva letní měsíce chatu, a ty piš. Potom přijel a povídal: ‚Okénkem mi na talířku strkali láhev kefiru a dva kousky chleba.‘“⁶⁸

Jerofejev se v té době nacházel v nelehké situaci: postrádal občanskou legitimaci a střechu nad hlavou. Postavení člověka bez dokladů a trvalého bydliště bylo v tehdejší Rusku srovnatelné s postavením pachatele těžkého kriminálního zločinu. Proto byl Jerofejev svými přáteli vyslán na nejružnější expedice, mající často v popisu práce plnění těch nejbizarnějších vědeckých úkolů, v naději, že se mu na některé z nich podaří získat občanskou legitimaci.

V roce 1974 pracoval na Dálném východě jako laborant v parazitologické expedici zaměřené na boj proti komárům. Jedním z Jerofejevových úkolů bylo vedení statistiky o počtu komárů usedajících na jeho odhalenou ruku. Ani tato expedice však na jeho neutěšeném postavení nic nezměnila. Když se ze Střední Asie po roce vrátil, byl opět nucen přespávat u přátel a skrývat se před milicí.

Vlivem šťastných okolností, jednoho dne roku 1975, obdržel lísteček s adresou bytu, z něhož už neodešel. S jeho majitelkou Galinou Pavlovnou Nosovou⁶⁹ se 21. 2. 1976 oženil. Zde, uprostřed Moskvy v Puškinské ulici, v domě, kde o patro níže bydlel svého času hudební skladatel Sergej Prokofjev, prožil Veňa posledních patnáct let svého života. Pravdou je, že Jerofejevův druhý sňatek s Galinou zpočátku nikdo nebral vážně. Většina jeho přátel chápala tento svazek jen jako způsob, jímž lze legálně získat trvalé bydliště. Jerofejevova sestra Nina otevřeně říká: „To manželství jsem tenkrát nepovažovala za opravdové... Ale potom se ukázalo, že opravdové je. Galja se o něj starala – to především totiž potřeboval: Veňka byl člověk nepraktický, nepřízpůsobený k životu. Galja mu byla mámou, a když onemocněl, tím více.“⁷⁰

Rok 1976 bychom mohli v Jerofejevově biografii nazvat obdobím pozitivních změn. Jeho soukromý život dostal konečně jakýsi řád, a navíc ze Západu přicházejí potěšující zprávy o tom, že dříve neskutečné představy o vydání poemy *Moskva - Petušky* nabývají stále reálnějších obrysů. Od svých přátel, manželů Bělogorodských, putujících přes Vídeň do Tel Avivu, se Jerofejev dozvídá, že poema byla vydána v ruském jazyce v mnichovském almanachu *Mosty* a že ve zkrácené verzi vyšla v překladu do francouzštiny. Tato úprava však nebyla příliš zdařilá a většina Jerofejevových přátel v zahraničí, mimo jiné i Viktor Někrasov,⁷¹ žijící v Londýně, nesla zkrácení poemy velmi nelibě. Následovalo ještě italské vydání v časopise *Espresso* a ruské v Tel Avivu.

V té době se Viktor Někrasov snažil přesvědčit Jerofejeva, aby místo pití začal psát. Jerofejev se o tom zmiňuje v jednom ze svých dopisů: „Mimochodem Viktor Někrasov mě celé dvě minuty úpěnlivě prosil, abych přestal pít a věnoval se literární práci. Nejhumornější na celé situaci je, že dva dny nato mně telefonoval okřskář 108. oddělení milice frunzenského obvodu a chtěl totéž, pouze s tím rozdílem, že stejně jako Tamara Guščina nehovořil o literárních záležitostech.“⁷²

V srpnu roku 1976 dal Jerofejev souhlas k tomu, aby byla jeho poema *Moskva - Petušky* vydána newyorským nakladatelstvím a Univerzitním nakladatelstvím ve státě Massachusetts. Překlad do angličtiny probíhal pod dohledem jeho ženy Galiny. Ačkoli Jerofejev obdržel za autorská práva honorář ve výši 25 000 amerických dolarů, na nuzném způsobu života jeho rodiny se nic nezměnilo,

jak řekla v rozhovoru pro časopis *Těatr* jeho žena: „Ničím se neliším od většiny ruských žen: měla jsem muže ochlastu, který všechno propil. Když vyšly v zahraničí *Petušky*, na naší nouzi to nic nezměnilo.“⁷³

Jelikož měl Veňa nespočetně mnoho kamarádů, s nimiž ho ponejvíce spojovala náklonnost k alkoholu, bývalo u Jerofejevových každodenně mnoho hostů. Těm bylo třeba, jak je v ruské povaze hluboce zakořeněno, neustále nabízet něco k jídlu či k pití. Galina vylepšovala rodinný rozpočet tím, že prodávala po antikvariátech knihy a umělecké publikace, které jí za tímto účelem posílali přátelé z Paříže. Ačkoli byl Jerofejev v té době neustále atakován západními nakladatelstvími, která mu nabízela velmi atraktivní smlouvy, budou-li moci publikovat jeho další tvorbu, nebyl schopen dostát svým autorským závazkům.

V roce 1978 souhlasil s tím, aby v salcburském almanachu *Sovremennaja sovětskaja litěratūra* vyšel tři roky starý esej o Rozanovovi (paralelně s ruským textem byl uveden německý překlad). Rakousko se tak stalo pro Jerofejeva dvanáctou zemí,⁷⁴ kterou si svou tvorbou podmanil. Když se Jerofejevovi dostal koncem roku 1979 zmíněný almanach do rukou, byl velmi pyšný. V dopise sestře Tamaře píše: „Moje věc následuje hned za úvodním slovem rakouské redakce. A to se mimochodem stalo důvodem zbytečných návštěv, které přicházely od 30. 12. do 3. 1., přinášely koňak atd. Galina je těmito hosty, žravými tak, jak mohou být žraví jen inteligenti hlavního města, naprosto vyčerpaná.“⁷⁵

Pro velkou část umělců by překládání jejich díla do mnoha světových jazyků bylo dostatečnou motivací k další tvorbě. Ne však pro Jerofejeva. Ani v následujících letech se na jeho destruktivním přístupu k sobě samému nic nezměnilo: dál rozpouštěl svůj talent ve skleničkách alkoholu. Podepisoval sice smlouvy se západními časopisy a nakladatelstvími, ale své závazky a sliby týkající se literární práce nikdy nedodržel. Z jeho dopisu sestře Tamaře datovaného 1. prosince 1980 se dozvídáme: „S psaním jsem na tom špatně. [...] Za půl hodiny přijde člověk a bude si chtít něco odnést, ale nemám nic, co by za to stálo. Několik moskevských pisálků mi dokonce nabízelo, že mi věnují svoji hojnou literární produkci, abych z ní něco vybral a opublikoval pod svým jménem (pod

jejich jmény je to beznadějně). [...] Jerofejevové jsou v mnohých ohledech měkčí a amorfni, ale takové návrhy jsou s opovržením tvrdě odmítány.“⁷⁶

Jelikož mezitím úspěšně pokračovalo vydávání poemy *Moskva - Petušky* v zahraničí (roku 1980 vyšla poema švédsky ve Stockholmu, chorvatsky v Jugoslávii, anglicky v Bostonu, japonsky v Tokiu, španělsky v Lisabonu), Jerofejev, vědom si své popularity, necítí potřebu seriózně literárně pracovat. V témže dopise adresovaném sestře míní: „Vyčkám, až najdu sám sebe, nemám kam spěchat.“⁷⁷ Z tohoto období se dochovalo několik desítek Jerofejevem popsaných sešitů a objemných poznámkových bloků, jejichž literární obsah má natolik čistě pracovní charakter, že je nepublikovatelný.

První polovina osmdesátých let je pro Jerofejeva zvláštní tím, že se snaží vymanit z alkoholové závislosti. Aby nějak smysluplně vyplnil získaný volný čas, který předtím trávil popíjením s kamarády, přihlašuje se k univerzitnímu studiu německého jazyka. Navzdory všem zdravotním obtížím, které jej – jako většinu lidí pravidelně konzumujících od útlého mládí velké množství alkoholu – provázejí, jeho fenomenální paměť jako by byla na chátrajícím organismu nezávislá. Překvapen sám sebou v dopise sestře Tamaře ze 13. listopadu 1982 píše: „Narozeniny proběhly v naprostém klidu, vědomě jsem nic nepil a (což je překvapivé) Galina mě velmi chválila: všichni následovali mého příkladu a vše se obešlo bez ,bouří, hromů a blesků‘. [...] Mimochodem, mohu se pochlubit: za říjnové kontrolní práce, kompozice z němčiny aj. jsem dostal opět ,výborně‘. [...] Být premiantem v pětáctýřicátém roce života je trochu hloupé, ale pořád lepší než být v tomtéž věku zpustlík a darebák. Je dobře, že mi zůstala jasná paměť, dychtivost k německým textům a zájem o vše zemské i nebeské, od Aristotela po Farabunda Mártiho.“⁷⁸

Ačkoli je z Jerofejevovy strany zjevná vůle přestat pít, na negativních důsledcích předchozích let, projevujících se mimo jiné poruchami funkce jater, nelze mnoho změnit.

Počátek roku 1985 tráví v nemocnici. V té době již pracuje na své dramatické trilogii *Drei Nächte*, jejíž část, tragédii *Valpuržina noc aneb Komturevy kroky* («*Вальпургиева ночь, или шаг Командора*») dokončí na jaře téhož roku.

O několik měsíců později, v létě 1985, u Jerofejeva propuká zhoubná nemoc; podrobuje se první onkologické operaci hrtanu. Ačkoli se po propuštění z nemocnice brzy vrací ke svému bohémskému stylu života, prodělaná onkologická terapie a s tím související uvědomění si vymezeného času lidské existence na tomto světě znamenají velký zlom ve Veněčkově duchovním životě.

V březnu 1987, nepochybně i díky vlivu svého nejbližšího přítele Vladimira Muravjova, přijímá katolický křest, jako by tušil, že zákeřná choroba, dřímající v jeho těle, svůj boj brzy vyhraje.

O rok později, v březnu 1988, dochází k recidivě, kterou nikdo neočekával: „Ještě v únoru mi říkali, že v den mých padesátých narozenin mám právo jásat: tři roky po operaci je možnost recidivy naprosto vyloučena. No vida – nějak jsem nedotáhl ta tři příznivá léta do konce,“ píše z onkologické kliniky sestře Tamaře Vasiljevně v dopise z 15. dubna 1988.⁷⁹

Ještě před odchodem do nemocnice, počátkem března 1988, dokončil Jerofejev pásmo črt *Moje malá leniniáda* («*Моя маленькая ленинияна*»), které je jakousi literární koláží tvořenou citáty z Leninovy pracovní i osobní korespondence. Že výše zmíněný svěbytný literární útvar není výplodem spisovatelovy fantazie, i když úryvky dopisů tímto dojmem místy působí, potvrdil J. Jevtušenko, který všechny citace ověřoval v Leninových sebraných spisech, čítajících více než pět desítek svazků.⁸⁰

V květnu 1988 se Jerofejev podrobil druhé velmi vážné onkologické operaci. Věděl, že chirurgickým zákrokem dojde k nenávratnému poškození hlasivek a že po zbytek života bude odsouzen komunikovat se svým okolím pomocí papíru a tužky, eventuálně speciálního mluvícího přístroje, neexistovala však jiná alternativa.

V tomto nelehkém období, kdy trávil, sužován úpornými bolestmi, dlouhé týdny v nemocnici, mu byla největší oporou jeho žena Galina a Natálie Šmelkova.⁸¹ Velmi pozitivní vliv na Jerofejevovu psychiku měli samozřejmě i přátelé, kterých bylo podle jeho vlastních slov třikrát více než v roce 1985 a jejichž nepřetržité návštěvy měly na Veňovu duši „anestetické účinky“.⁸² Navzdory těžkému stavu a silným bolestem hlavy, jež mu znemožňovaly plnit autorské závazky, kterých v souvislosti s očekáváním prvního ruského vydání poemy *Moskva - Petušky* stále přibývalo, píše pln optimismu

sestře: „Jsem klidný, bez stínu paniky. Je tady spousta projektů a nadějí, je co očekávat, je s kým smát se po večerech.“⁸³

V prosinci 1988, poté, co se jeho stav stabilizoval, byl Jerofejev přestěhován na samostatný pokoj vybavený psacím stolem, aby se mohl nerušeně věnovat literární práci. Na psaní mu však, soudě z jeho korespondence se sestrou, příliš času nezbývalo: „Návštěvy přicházejí každý den, někdy chtěné, ale častěji jsou pro zlost. Posuď sama: téměř všichni žádají, abych psal, ale nedají mi na to víc než půl hodiny (denně).“⁸⁴ Velmi ho trápilo, že díky neustálým návštěvám žurnalistů žádajících jej o interview, telefonátům divadelních režisérů chtějících inscenovat poemu *Moskva - Petušky* nebo tragédii *Valpuržina noc aneb Komtureovy kroky* a nakladatelů toužících publikovat jeho nové věci nedokončí v termínu⁸⁵ divadelní hru *Fanny Kaplan aneb Disidenti* («Диссиденты, или Фанни Каплан»), kterou psal pro jisté pařížské nakladatelství. Zároveň obdržel od skupiny anglicky a rusky píšících spisovatelů žijících v USA (mj. i Josifa Brodského) oficiální pozvání k třítydenní návštěvě Spojených států amerických.⁸⁶

Když byl počátkem roku 1989 Jerofejev propuštěn z nemocnice, netušil, že následujících osmnáct hektických měsíců bude posledním obdobím jeho života. V atmosféře dávající tušit blížící se změnu společensko-politického klimatu byl Jerofejev středem pozornosti všech médií: psaly o něm *Moskovskije novosti*, televize mu věnovala prostor ve svém pořadu *Dobry večer, Moskvo*. Byl zván jako host literárních večerů; jako autor přihlížel premiérám inscenací své hry či poem, k nimž měl často – přes pochvalné kritiky – výhrady. Za ty úspěšnější jmenujme alespoň scénické ztvárnění poem *Moskva - Petušky* v Divadle na Malé Bronné, Divadle na Tagance či v Divadelním studiu Marka Rozovského.

24. června 1989 oslavil Jerofejev padesáté první narozeniny. Velký počet hostů byl tentokrát ještě rozšířen o členy štábu *Leningradského filmu* a londýnské *BBC*, která přijela při této příležitosti natočit o Venediktu Jerofejevovi dokumentární film. Oslava se konala v Abramcevu. Abramcevo bylo místo, které Jerofejev miloval, kde obklopen přírodou trávil po druhé onkologické operaci většinu času. Spojení se světem mu zajišťovala jeho žena Galina a Natálie Šmelkova. O politickém

dění, jež ho velmi zajímalo, byl informován prostřednictvím tranzistorového rádia. V jednom z posledních dopisů své sestře psal: „Skvělý tranzistorák chytá *Svobodu* téměř bez šumu, takže mám o všem přehled a nemusím vylézat ze své díry.“⁸⁷

V březnu 1990 se Jerofejev vrací do Moskvy. V důsledku obnovení metastáz, o kterých již několik měsíců věděl, lékaři konstatují, že jeho stav je beznadějný. Od dubna se nachází v nemocnici. Nelze mu pomoci jinak než tišením bolestí injekcemi morfia. 11. května 1990 umírá.

Venedikt Jerofejev svůj život a dílo organicky propojil - tvorba se mu stala emanací bytí. Nevzal za základ svého literárního stylu souhrn určitých postupů, ale vlastní život se všemi z toho vyplývajícími tragickými důsledky.

Domnívám se, že čím více let uplyne od Jerofejevovy smrti, tím více bude v myslích svých čtenářů opředen mýtem. Možná, že se jednou naplní slova, jimiž Michail Epstein ukončil svoji předmluvu k prvnímu ruskému vydání kompletního díla Venedikta Jerofejeva: „Možná, že jerofejevovské trepy se časem stanou stejně slavnými jako oblomovský župan.“⁸⁸